

IDENTITETA JE MERLJIVA PRISPEVEK K METODOLOGIJI PROUČEVANJA ETNIČNE IDENTITETE

Jernej Zupančič

I. Uvod

V družboslovnih znanosti, politiki, medijih in v praksi je postal pojem identitete eden najpogosteje omenjanih. Že sam izraz "identiteta" - istovetnost - pove dovolj nazorno, da gre za "enost in istost" neke stvari in da zategadelj predstavlja vsebino etničnosti. V etničnih razpravah ima ravno zaradi tega ključni pomen, čeprav se pod tem pojmom dostikrat pojmuje zgolj zunanji izraz identitete, torej opredeljevanje posameznika in skupin kot pripadnike k določeni skupnosti. Prav zaradi vsebine je pojem identitete tako zanimiv in privlačen. Prav na tej točki se zato srečamo tudi z vprašanjem merljivosti, številčne dokazljivosti in argumentiranosti družbenih pojavov.

Sama tehnična izvedba tovrstnih analiz bi ne predstavljala resnega problema, če bi ne bilo toliko zadržkov, ki se pojavijo ob kritičnem pretresu osnovnega gradiva, dobljenega s statistični popisi ter terenskimi metodami in tehnikami zbiranja podatkov. Dosedanje izkušnje na področju etničnih statistik so le-tem prinesle vrsto kritičnih pripomb, a obenem tudi svaril glede znanstvene in strokovne rabe teh podatkov (glej Klemenčič, 1960, Klemenčič, 1976, Klemenčič, 1990, Zorn 1973, Zorn, 1986, Grafenauer, 1946, Grafenauer 1990, Grafenauer 1993 ipd.). Nekateri avtorji so podatkom odrekli resnejšo uporabno vrednost (Klemenčič, 1990).

V luči teh izkušenj je videti stremljenje za čim večjo znanstveno natančnostjo na področju narodnega vprašanja že skoraj vnaprej propadel poizkus. Novejše raziskave so potrdile kritične misli predhodnikov, a obenem tudi opozorile, da je mogoče to tako kritizirano gradivo vendarle koristno uporabiti, čeprav ne gre za stoodstotno natančnost. Gradivo nam omogoča osnovni vpogled v številčna in prostorsko - naselitvena razmerja, strukturo in procese etničnih skupin ter njihovih poselitvenih območij. In slednjič se je izkazalo, da je identiteta je pod določenimi pogoji in ob upoštevanju določenih omejitev merljiva.

Prispevek je rezultat širše raziskave - disertacije avtorja "Slovenci v Avstriji", kjer je s pomočjo obsežne terenske raziskave, ki je potekala v letih 1995 do 1996, ter sočasnimi teoretskimi razglabljanji na primeru Slovencev v Avstriji, prikazanih nekaj novih metod in postopkov proučevanja identitete manjšinskih in izseljenskih skupin. Teoretsko osnovo predstavljajo po eni strani novejša dognanja politične geografije in po drugi strani razglabljanja teoretikov narodnega vprašanja (Smith, Gellner, Južnič), metodološko pa se naslanja predvsem na behavioristično in socialno geografijo. Namen prispevka je osvetliti proučevanje identitete pripadnikov manjšin in sicer v težnji po razmeroma preprosti, hitri in racionalni metodi.

II. Vsebina identitete

V procesu socializacije posameznik izgrajuje lastno notranjo podobo (samopodobo) ter zunanjo podobo, ki mu jo dodeli družbeno okolje, v katerem živi. V tem vse življenje trajajočem procesu se vsakdo usposablja za osnovne funkcije v človeški družbi kot so bivanje, delo, izobraževanje, oskrba, pristočasne dejavnosti in komunikacija. Družinsko življenje, šola, mediji ter delovno in bivalno okolje dajejo posamezniku različna znanja in ga usposablja za življenje v družbi. Ta znanja mu obenem pomagajo istovetnosti se s skupnostjo, kateri pripada po zunaj razpoznavnih zunanjih znakih ter skupnosti, kateri hoče zavestno pripadati po lastni subjektivni presoji in volji. V dolgotrajnem procesu socializacije posameznik pridobiva različne elemente narodne oziroma etnične identitete. Vsota in kakovost teh se v življenju nenehno spreminjata in zato se tudi identiteta kot celokupen izraz teh prizadevanj in vplivov nenehno izgrajuje in spreminja (Južnič, 1993, Smith, 1991, Smith, 1993).

Elemente identitete lahko razdelimo po skupinah - imenovali smo jih komponente in razvrstimo po zaporedju, ki obenem pomeni tudi ohlapno hierarhijo odnosov med elementi oz. komponentami. Te komponente so: kulturno - jezikovna, zgodovinska (izvor), prostorska, gospodarska socialna in politična. Pri vseh komponentah je mogoče določiti objektivne (na zunaj razpoznavne) ter subjektivne (ki si jih opredeli sam posameznik, predvsem njegova zavest pripadnosti in volja) elemente.

Te komponente so prisotne pri pripadnikih večinskih narodov v celoti, pri manjšinah, izseljencih in zdomcih pa se elementi lastne identitete prepletajo z elementi identitete večinskega naroda. Identiteta manjšincev se torej pomembno razlikuje od tiste pri pripadnikih večinskega naroda. Zunanja objektivna znaka (elementa) sta jezik in prepoznavna kultura, poleg samega opredeljevanja ter narodne zavesti. Slednja pomeni nenehno subjektivno odločanje za vzdrževanje in ohranjanje narodne identitete. Biti npr. "zaveden Slovenec" pomeni izpovedovati se, predstavljati in izjasnjevati se kot Slovenec, pomeni vzeti objektivne znake slovenstva (narodne identitete) kot vrednoto in jih zavestno ohranjati. V tem primeru je mogoče subjektivno obstajati "Slovenec" tudi v primeru, ko pogoji ohranjanja elementov narodne identitete niso ugodni in ko pri posamezniku zasledimo le še manjši del elementov, ki so značilnost slovenske narodne identitete. Pripadnik manjšine mora za subjektivno sprejeto vrednoto "slovenskosti" storiti več kot pripadnik večinskega naroda. Ob tem nujno sprejema tudi objektivne in morda tudi subjektivne elemente identitete večinskega naroda. Opredeljevanje za pripadnost k nekemu narodu pomeni v bistvu le poznanjanje vsebine identitete, pomeni torej subjektivno sprejemanje objektivnih lastnosti, okoliščin, vsebin in norm, ki veljajo v skupnosti, kateri želi posameznik pripadati. Da bi lahko še govorili npr. o "Slovincu", mora ta imeti vsaj nekaj objektivnih in (ali) subjektivnih elementov slovenstva. Le-te si posameznik pridobiva, spreminja in izgublja v procesu socializacije, ki poteka vse življenje (Zupančič, 1996, 61-67).

Preglednica 1

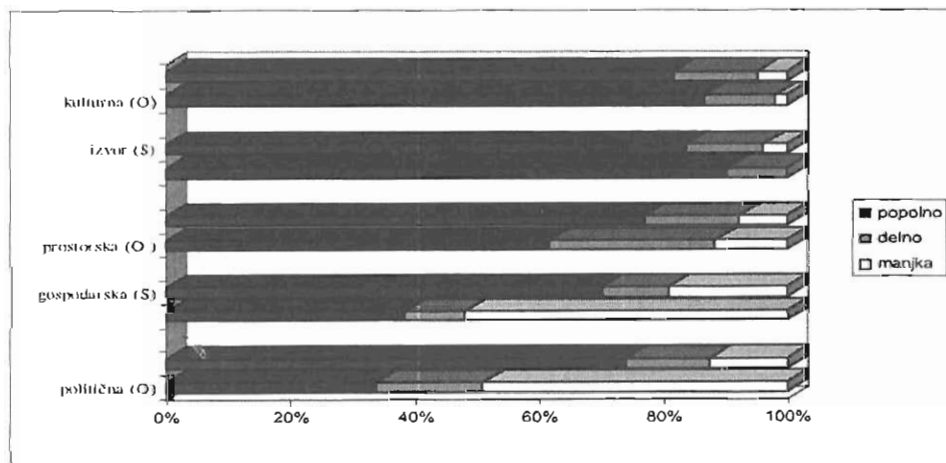
Subjektivni in objektivni znaki slovenske identitete po posameznih komponentah pri proučevani skupini avstrijskih Slovencev

komponenta	objektivni znaki	subjektivni znaki
kulturno-jezikovna	<ul style="list-style-type: none"> - zna slovensko in tudi govori slovensko vsaj v družini - je dejaven v kulturnih društvih - obiskuje slovenske prireditve 	<ul style="list-style-type: none"> - sprejema slovenščino kot svoj jezik - sprejema slovensko kulturo, ima slovensko kulturno zavest
zgodovinska (izvor)	<ul style="list-style-type: none"> - starši so bili Slovenci - predniki so bili (vsaj deloma) Slovenci 	<ul style="list-style-type: none"> - priznava slovenski izvor, korenine - sprejema slovenski zgodovinski spomin, mite in zavest
prostorska	<ul style="list-style-type: none"> - živi na območju avtohtone slovenske poselitve - je osebno, materialno in sorodstveno vezan na območje avtohtone poselitve 	<ul style="list-style-type: none"> - Slovenijo ima za "matico" - sprejema območje avtohtone poselitve za "domovino"; čuti se za koroškega Slovenca; tudi Korošca
gospodarsko-socialna	<ul style="list-style-type: none"> - sodeluje v gospodarski strukturi manjšine ali Slovenije - delo je vezano na slovensko skupnost "poklicni Slovenci" 	<ul style="list-style-type: none"> - sprejema gospodarsko razsežnost slovenstva; bodisi v Avstriji, bodisi širše kot svojo
politična	<ul style="list-style-type: none"> - sodeluje v političnem življenju manjšine ali Slovencev sploh na kakršenkoli način - je volilec pri volitvah v politične strukture, ki imajo tudi slovensko obeležje 	<ul style="list-style-type: none"> - slovenstvo zavestno sprejema kot politično skupnost, bodisi v okviru manjšine ali tudi širše

Zupančič, 1996, 274 (po: intervju, 1995, N=104).

Grafikon 1

Koliko objektivnih in subjektivnih elementov imajo intervjuvanci pri posameznih komponentah narodne identitete

Opombe: (O) - objektivni elementi; (S) - subjektivni elementi

Zupančič, 1996, 276 (po: intervju, 1995, N=104).

Spreminjanje vsebine identitete po posameznih komponentah pomeni za pripadnike manjšin, zdomce in izseljence asimilacijo. Izgubljajo elemente lastne identitete oziroma jih nadomeščajo z elementi identitete večinskega naroda. S pomočjo prikazane sheme torej dobimo pogled v stanje, tendence in procese spreminjanja etnične identitete. Po opisani shemi je mogoče v praksi preveriti obseg elementov in komponent narodne - etnične identitete pri neki skupnosti. Prikazan je primer Slovencev v Avstriji.

Jezikovno - kulturna in zgodovinska (izvor) sta osnovni, izhodiščni komponenti: v različnih oblikah ju ima velika večina vprašanih, vendar ju subjektivno nekateri ne sprejemajo kot "svoje". Po izvoru, jeziku in kulturi je torej Slovencev več, kot se jih subjektivno priznava. To je zelo značilna poteza praktično vseh manjšinskih skupnosti. Kolikšna bo razlika med objektivnim in subjektivnim, je odvisno od meril, ki jih vzamemo za ugotavljanje etničnosti. Statistični popisi kot zelo strogi kriteriji (po občevelnem jeziku) izkazujejo le tretjino populacije, ki jo je bilo mogoče ugotoviti s pomočjo različnih terenskih pokazateljev (prim. Zupančič, 1993, 232-233).

Ostale tri komponente se sicer opazno ločijo med seboj, vendar jim je skupen precej višji delež subjektivnih elementov. V tem primeru so "Slovenci" v večji meri po lastnih - subjektivnih merilih. Zlasti pri preseljenih na območja izven Koroške postopoma krnijo zveze in odnosi z izvornim območjem. V Gradec in na Dunaj odhajajo zaradi študija ter nabiranja prvih poklicnih izkušenj. Mnogi se za stalno naselijo tam. V določeni (delni) meri se povezanost z izvornim območjem še ohranja preko tesnih sorodstvenih vezi ali lastniških razmerij. Toda subjektivno jih večina opredeljuje Koroško še vedno kot "svojo", ker so od tam "doma".

Izmed vseh komponent je najskromneje prisotna gospodarsko- socialna; le pri slabi polovici jo je bilo mogoče ugotoviti. Podatek zgovorno kaže na smer gospodarske integracije v večinsko družbo, tako da lastna manjšinska postopoma izgineva oziroma se čedalje bolj omejuje na posamezne slovenske gospodarske ustanove, ki nudijo delo in preživetje. Subjektivno so sogovorniki ocenjevali gospodarsko komponento kot "svojo", torej manjšinsko, še precej višje - skoraj 80 % naj bi jo imelo. Za zadnjo - politično komponento veljajo podobne značilnosti kot za gospodarsko; okrog polovice jih premore objektivne, nad štiri petine pa slovensko skupnost tudi subjektivno sprejema kot "svojo".

Zmanjševanje objektivnih in subjektivnih znakov pri posameznih komponentah identitete zgovorno kaže na spreminjanje slovenskega značaja identitete ali celo na njeno izgubljanje. V zgornjem primeru gre v večji meri za okrnitev identitete; zaradi vključenosti v gospodarsko in politično življenje večinske družbe se izgubljajo predvsem objektivne prvine obeh komponent. Določen del manjšine postaja dejansko vse bolj le jezikovno in kulturno opredeljena skupnost, ki se zaveda svojega izvora, medtem ko so gospodarska in politična ter zaradi razseljevanja tudi prostorska sfera že krepko odmaknjeni in odtujene. Slednjič načerjanja asimilacija tudi jezik in kulturo. Ali povedano drugače: manjšinska skupnost se mora zaradi ogroženosti objektivnih prvin gospodarske in politične komponente narodne identitete dodatno naslanjati na jezik in kulturo ter vzgojo zavesti pripadnosti, če hoče etnično preživeti.

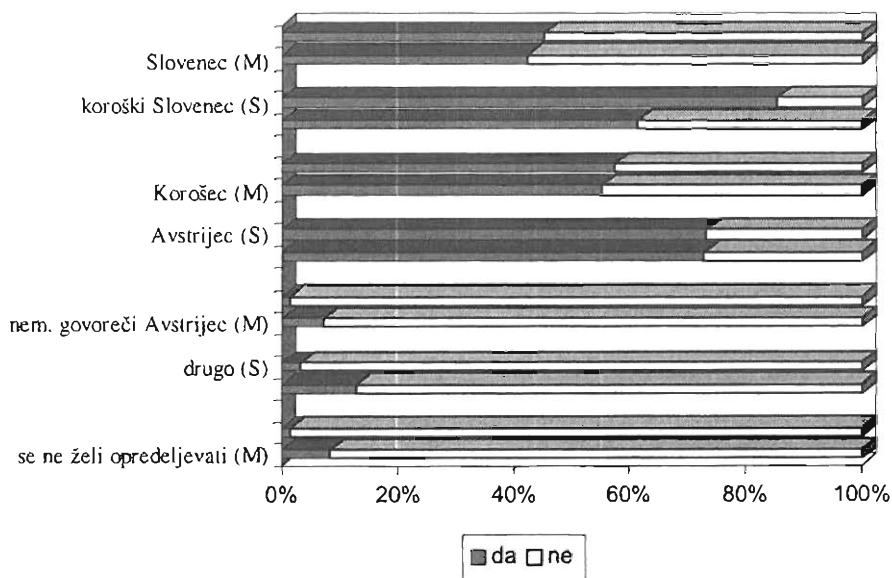
III. Večplastnost identitete

Pripadnik manjšine bo v procesu socializacije sprejemal vsebine lastne narodne identitete (svoje izvirne skupine, iz katere izhaja sam oziroma izhajajo njegovi predniki) in

elemente identitete večinskega naroda oziroma družbe, v katero je vključen preko različnih gospodarskih, političnih, izobraževalnih in kulturnih ustanov. Proces socializacije zaradi te dvotirnosti objektivno pelje tudi v določeno večplastnost identitete. Hkratno pojavljanje več identitet podobnega ranga hkrati je druga značilnost identitete pripadnikov manjšin. Medtem ko si pri pripadnikih večinskega naroda identitete sledijo od osebne in družinske, preko lokalne, regionalne, deželne do narodne kot najbolj kompleksne (torej z neko razpoznavno hierarhijo), so pripadniku manjšine v procesih socializacije posredovane tako vsebine lastne etnične oziroma narodne (manjšinske) kakor tudi vsebine identitete širšega družbenega okolja in zato tudi zavest o njej. Hkratno pojavljanje dveh ali več identitet podobnega ranga se je doslej v strokovni družboslovni literaturi razmeroma redko omenjalo (Južnič, 1993, Smith, 1991).

Če hočemo ugotoviti večplastnost identitete pri pripadnikih manjšin, je potrebno upoštevati identiteto le v smislu zunanje platforme, torej poenostavljenega opredeljevanja "za" pripadnost k določeni skupnosti. Na grafikonu je prikazano pojavljanje različnih identitet pri proučevani skupini Slovencev v Avstriji. Vsak intervjuvanec in anketiranec se je lahko opredelil za poljubno število identitet. Posebej smo ločili anketirance in intervjuvance iz slovenskih in mešanih družin (kjer je partner nemškojezičen).

Grafikon 2
Večplastnost identitete na primeru Slovencev v Avstriji

Opombe: (M) izhajajo iz mešanih družin; (S) - izhajajo iz slovenskih družin
Zupančič, 1996. 278 (po: anketa I, 1995, intervju, 1995, N=362).

Anketiranci in intervjuvanci so se opredeljevali predvsem za štiri identitete: kot Slovenci (ne glede na državo bivanja), kot koroški Slovenci (manjšinska identiteta, ki vsebuje narodno in regionalno noto obenem), kot Korošci (regionalna oziroma deželna identiteta brez narodnih implikacij) in kot Avstrijci (v smislu državne pripadnosti (ki je lahko opredeljena tudi kot nacionalna). Kot Slovenci sta se opredelili dobri dve petini vprašanih. Razlika med tistimi, ki izhajajo iz slovenskih družin, ter tistimi, ki izhajajo iz mešanih družin, je komaj zaznavna. Največ se jih je opredelilo kot "koroški Slovenci", čeprav izhaja približno desetina iz Slovenije ter jih tretjina živi na Dunaju in v Gradcu. Odstotek je posebno visok pri osebah, ki živijo v čistih slovenskih družinah. Dobra polovica se jih je ne glede na družinske jezikovne razmere opredelila za "Korošce" in tri četrtine kot "Avstrijci". Tudi pri slednjih so razlike med mešanimi in slovenskimi družinami minimalne. Slaba desetina se jih je uvrstila tudi v krog nemškogovorečih Avstrijcev, okrog 15 % pa jih je navedlo različne druge identitete, od lokalnih in regionalnih do "Evropejcev" in "kozmpopolitov". Pri tem gre večinoma za osebe iz mešanih zakonov ali pa za samske. Desetina se jih večinoma iz osebnih razlogov ni želela opredeljevati.

Iz prikazanega je jasno razvidno, da se večji del anketirancev istočasno opredeljuje za "koroške Slovence" in "Avstrijce" ter v nekoliko manjši meri, vendar še zelo izrazito za "Slovence" in za "Korošce"; združujejo torej dve identiteti: slovensko in avstrijsko. To potrjuje tudi nekaj nižji odstotek opredeljenih za "Slovence", torej za pripadnike naroda, ki ga razmejujejo politične meje. Regionalna oziroma deželna opredelitev za "Korošce" potrjuje močno regionalno noto. Nekateri se opredeljujejo tudi kot "Dunajčani" in "Gradčani", vendar to izhaja bolj iz stvarnih odnosov kot čustvene navezanosti na ta prostor.

Ob tem se javlja izzivalno vprašanje, v kakšnem odnosu so si navedene identitete. Sogovorniki so razmeroma pogosto navajali nekakšno vzporednost avstrijske in koroško-slovenske (in tudi slovenske) identitete in nobeni niso dajali očitne prednosti. Vendar se opredeljujejo za "Avstrijce" iz drugačnih razlogov in celo na drugačen način kot za "Slovence". Slovenci so zaradi jezika, kulturne pripadnosti, čustvene navezanosti, izvora, torej spleta objektivnih in subjektivnih prvin, za Avstrijce pa se opredeljujejo predvsem iz stvarnih razlogov: državljanstva in s tem povezanih državljanskih pravic in dolžnosti, lojalnosti, vključenosti v gospodarski, kulturni, politični izobraževalni in medijski svet avstrijske družbe, sprejemajo v svetu razpoznavne avstrijske državne simbole. Večinoma so ponosni, da živijo v Avstriji, ki je prepoznavna kot alpska dežela, urejena, z visokim življenjskim standardom, visoko ravnijo socialne in pravne varnosti, demokratična in ugledna. Prav tako ima veljavo istovetenje z avstrijsko kulturo (ki je rezultat prizadevanj precej širšega prostora od današnjega državnega okvira). Avstrijska identiteta je tako znak aktivnega sprejemanja danih razmer, odsev stvarnosti in koristnosti. Je funkcionalna in v smislu državljanke lojalnosti tudi pričakovana.

Drugi so navajali zgodovinsko pogojenost prepletanja obeh identitet, ker da je to že politična, gospodarska in kulturna tradicija, izvirajoča še iz skupne mnogonacionalne države - Habsburške monarhije. Le-ta naj bi bila nadnacionalna in take lastnosti pripisujejo tudi sedanji avstrijski naciji. Slovenstvo in avstrijstvo naj bi bilo po mnenju teh medsebojno pogojeno, pri čemer postavljajo svoje jezikovno-kulturno slovenstvo ob bok političnega avstrijstva.

Avstrijstvo in slovenstvo si nista v nasprotju, niti si nista v hierarhičnem odnosu, temveč sta si vzajemna. Občutijo ju kot celoto, ki je nima smisla deliti. Avstrijstvo sprejemajo v celoti, vendar le-to ne sme nasprotovati njihovemu slovenstvu in ga ovirati

(obratno praktično ne pride v poštev). Obenem se jasno zavedajo, da je za slovensko identiteto potreben določen napor in stalno prizadevanje, ker je socializacijska moč večinske družbe že tako v odločni prevladi.

IV. Metoda komunikacijskega kroga - proučevanje rabe jezika

Izmed vseh elementov narodne (etnične) identitete je jezik najbolj viden, prepoznaven, vsebinsko bogat in kompleksen, a obenem tudi dovolj občutljiv za različne vplive okolja. Dostikrat se se uporablja celo kot sinonim narodne oziroma etnične pripadnosti. Tudi Slovenci ga med drugim postavljamo v omenjenem smislu ("Slovenci smo Slovenci zaradi svojega jezika") in tudi pri opredeljevanju pripadnikov manjšin k slovenstvu je znanje ter aktivna raba slovenščine pogosto edino merilo narodne pripadnosti.

Jezik je osnovni razpoznavni znak navzven in povezovalac navznoter. Je kultura, filozofija, simbol in smisel. Nanj se morajo navezovati še drugi elementi: široko pojmovana kultura, narodna zavest, zavest politične pripadnosti, zavest o bivanju v skupnosti, da ne omenjamo vseh objektivnih elementov, ki so bili že nekajkrat izpostavljeni. Bivanje v skupnosti mora biti funkcionalno, sicer jezik izgubi eno od svojih osnovnih nalog. Zato je treba govoriti o jezikovni komunikaciji. Ogroženost jezika je zato tudi usodno vprašanje identitete in s tem vprašanje etničnega preživetja.

Ker sodita jezik in jezikovna komunikacija med najpomembnejše in obenem tudi najoprijemljivejše elemente identitete, je ugotavljanje komunikacije ključnega pomena pri ugotavljanju pogojev ohranjanja narodne oziroma etnične identitete. Le-to moremo prikazati v korelacijskih matrikah, bodisi v obliki preglednic, bodisi v grafični obliki. Oba načina sta sicer natančna, vendar precej zamudna. Za čimbolj racionalno in predstavljivo ugotavljanje le-tega služi metoda komunikacijskega kroga, ki upošteva obseg jezikovne komunikacije pri opravljanju različnih funkcij.

Teoretsko podlago te metode predstavljajo osnovne funkcije, ki jih opravlja človek v svojem življenju in izhajajo iz znane sheme o področjih socialne geografije (prim. Ruppert, Schaffer, Maier, Paesler, 1981). Funkcije kot so stanovati, delati, izobraževati se, rekreirati se, oskrbovati se in bivati v skupnosti smo med seboj povezali s sedmo funkcijo (komunicirati) v zaključen krog, poudarjajoč pri tem vlogo komunikacije kot povezovalne funkcije med vsemi ostalimi, izhodišče pa predstavlja funkcija "stanovati" in se nanaša na določeno območje, kjer posameznik za stalno biva.

Za analizo so potrebni najprej dobri vhodni podatki, kar daje pripravi in izvedbi anketiranja ali intervjuvanja posebno težo. Že pri zasnovi vprašalnikov je treba računati na kasnejše analitične postopke, predvsem pa - glede na občutljivost tematike - skrbeti za kar največjo kritično distanco pri sami izvedbi terenskega dela. Določiti je treba situacije in področja rabe jezika, pri čemer nas zanima zgolj obseg rabe manjšinskega jezika, ne pa drugi jezikoslovni parametri. Le-te proučuje veliko bolj natančno sociolingvistika. Ne zanima nas torej, ali sogovorniki uporabljajo npr. slovenščino v knjižni, zborni, narečni ali žargonski obliki. Jezik služi v našem primeru zgolj kot indikator. Z metodo komunikacijskega kroga skušamo opredeliti obseg rabe manjšinskega jezika. Ugotavljamo torej, na katerih področjih, v katerih situacijah, v katerih okoljih ali pri katerih skupinah je raba manjšinskega jezika omejena in koliko. Ne merimo torej identitete, temveč le najpomembnejši pogoj njenega zadržanja. Izbrana so bila naslednja področja in situacije rabe jezika :

1. v otroštvu:	- z materjo - z očetom - z brati in sestrami - s starimi starši - s sorodniki
2. v družini sedaj:	- z možem oziroma z ženo - s starši - z otroki - s sorodniki
3. v bližnjem socialnem okolju:	- s sosedi, v ožjem okolju - s prijatelji, znanci
4. pri prostočasnih dejavnostih:	- pri športu - pri hobiju - v društvu ali klubu - v gostilni, lokalu - pri kulturnih prireditvah - pri zabavnih prireditvah - na dopustu
5. pri oskrbi:	- na banki - pri zdravniku - pri veterinarju - pri obrtniku - v trgovini
6. na uradih:	- na občinskem uradu - na sodiščih - na poštah
7. na delovnem mestu:	- s sodelavci - z nadrejenimi - s podrejenimi - s strankami - s poslovnimi partnerji
8. v cerkvi:	- v cerkvi

Naslednji korak je točkovanje "količine" rabe manjšinskega jezika, v našem primeru slovenščine pri vsakem posamezniku za vsako zgoraj prikazano situacijo. Z 0 ocenimo izključno rabo nemščine, z 1 pretežno rabo nemščine in malo slovenščine, z 2 enakomerno rabo obeh jezikov, s 3 prevladujočo rabo slovenščine in s 4 izključno rabo slovenščine. Zaradi primerljivosti in enostavnosti smo uporabili že precej uveljavljeno členitev jezikovne rabe. Naslednji korak je izračun indeksa komunikacije za vsako proučevano področje posebej, po obrazcu:

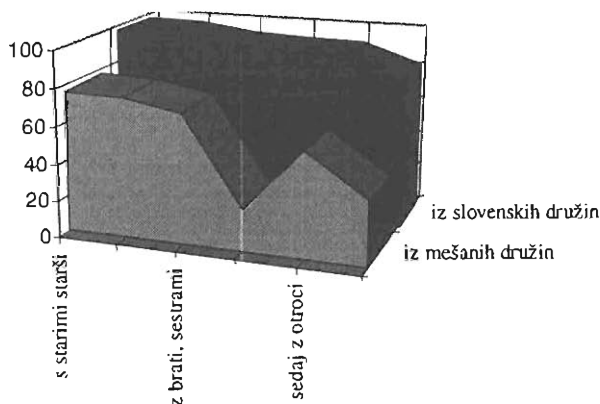

$$\text{Indeks (slovenske) komunikacije} = \frac{S \text{ točk}}{4 \times S \text{ odgovorov}}$$

Primerjamo torej skupno ocenjeni obseg slovenščine (izražen v točkah) s številom odgovorov, ki jih pri določenem področju rabe imamo. število področij, ki jih vzamemo, torej ne more vplivati na rezultat, ker se ta izračunava za vsako področje posebej; vpliva lahko le zelo podrobna členitev področja na posamezne situacije, ki se med seboj močno razlikujejo. S 4 delimo, ker predstavlja 4 najvišjo možno oceno rabe jezika. Tako izračunani indeks bo imel vrednosti med 0 (popolna prevlada nemščine npr.) in 1 (izključno raba slovenščine). Dobljeni indeks je primerljiv, lahko razumljiv in tudi pot do njega razmeroma enostavna, obenem pa predstavlja tudi dobro osnovo za nadaljnje statistične in grafične postopke. Indeks je primeren za nadaljnjo statistično obdelavo, kot so izračun korelacije, regresije, variance ter drugih statističnih postopkov.

Prva možna uporaba je grafični prikaz. če vzamemo npr. primerjavo pogostosti (obsega) rabe jezika po generacijah: starih starših, starših, anketirancih in njihovih zakonskih partnerjih, z otroci in otroci med seboj. Pri tem dodatno ločimo osebe, ki živijo v slovenskih in v mešanih družinah. Rezultat je zelo pregleden in nazoren prikaz spreminjajočih se jezikovnih razmer v družinah. Raba slovenščine nazaduje pri čistih slovenskih družinah precej počasneje kot pri mešanih. Pri slednjih je slovenščine najmanj v pogovorih z zakonskim partnerjem; anketiranci in intervjuvanci se z njimi pogovarjajo mešano ali že pretežno nemško. Z otroki se pogovarjajo več slovensko kot z zakonskim partnerjem, medtem ko pri pogovorih otrok med seboj delež slovenščine ponovno nazaduje.

Grafikon 3
Spreminjanje rabe slovenščine v družini po generacijah pri Slovencih v Avstriji

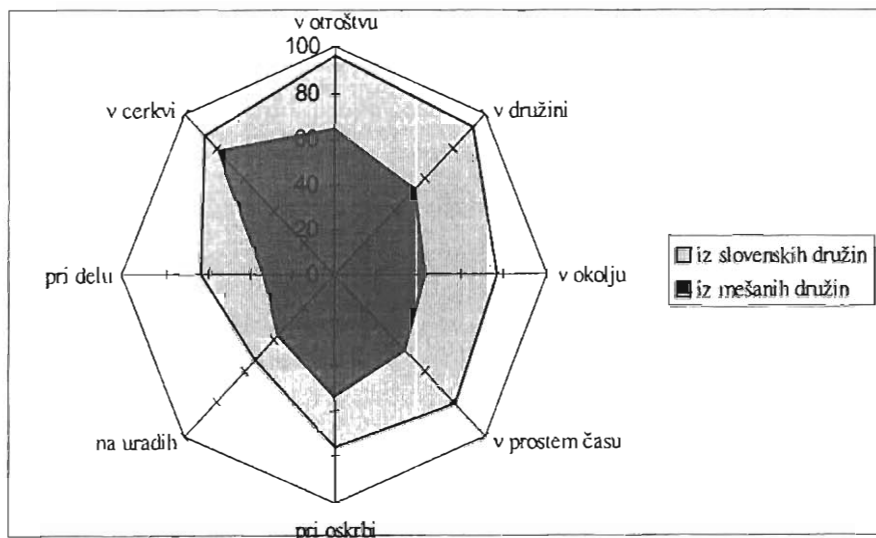

Druga oblika grafične predstavitve je grafikon zvezdaste oblike, ki zelo jasno in nazorno kaže, na katerih področjih je slovenščina močnejše uveljavljena in na katerih je šibka. Če slovenščina na vseh področjih popolnoma prevladuje, dobimo mnogokotnik oziroma z nekaj grafičnimi popravki krog - torej komunikacijski krog. Prav tako je mogoče s pomočjo grafikona (komunikacijskega kroga) hitro odčitati, ali je večji primanjkljaj slovenščine na področjih, kjer je možen vpliv posameznika in družine, kjer je torej vpliv osebnih odločitev praviloma večji (na desni strani grafikona) in kje je večji vpliv okolja.

Komunikacijski krog nazorno pokaže, v koliko odstotkih določena skupina uporablja svoj manjšinski jezik, kako v katerih situacijah. Izračun indeksa komunikacije in njegova grafična upodobitev - komunikacijski krog nam omogočata razmeroma enostavno primerjavo med območji slovenske poselitve. Vidne so razlike med posameznimi območji, med posameznimi situacijami in med posameznimi skupinami v istem okolju in situacijah; posebej je treba obrniti pozornost na osebe v mešanih in v slovenskih družinah. Če so razlike večje znotraj območij, gre za večji vpliv družinskega jezika (slovenske ali mešane družine) in vpliv socialnih dejavnikov, če pa so večje razlike med območji, so pomembnejši vplivi okolja. Vsa spodaj navedena okolja so bila socialno dovolj heterogena, večino pa so predstavljali izobraženci. Na ta način lažje merimo razlike, ki so rezultat vplivov okolja. V nadaljevanju sta prikazana komunikacijska kroga za koroško podeželje in za Slovence na Dunaju.

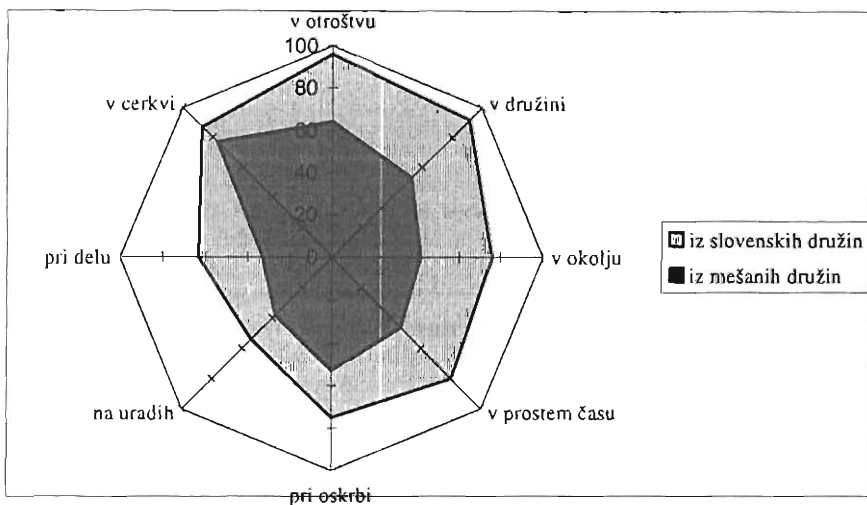
Grafikon 4

Komunikacijski krog pri anketirancih in intervjuvancih v koroških občinah z večjim deležem Slovencev

Zupančič, 1996, (po: anketa 1, 1995; intervju, 1995, N=96)

Grafikon 5 Komunikacijski krog pri anketirancih in intervjuvancih na Dunaju

Zupančič, 1996 (po: anketa I, 1995; intervju, 1995, N=25)

Bolj ko se temno notranje polje približa zunanjemu obodu na posameznih omenjenih področjih, ugodnejše za manjšino lahko štejeemo možnosti rabe manjšinskega jezika. Tako lahko primerjamo različna poselitvena območja, socialne sloje, po izobrazbeni ravni ali pa manjšinske skupnosti med seboj. Primerljivost se s to metodo izjemno poveča in omogoča naslednji korak - tipizacijo.

Pri osebah iz slovenskih družin se slovenščina zadržuje v družinskem krogu še razmeroma dobro. Pri mešanih družinah na Dunaju je bil v otroštvu družinski jezik predvsem slovenščina, kar lepo dokazuje regionalno poreklo dunajskih Slovencev: prišli so s koroškega podeželja in iz Slovenije. Slovenščina je izven Koroške še bolj izrazito kot na Koroškem družinski jezik, ki je prisoten le pri čisto slovenskih družinah, sicer praviloma le v skromnem obsegu v družinah, nekaj malega v cerkvi ter v krogu znancev in prijateljev. Vendar je v mestih tudi nekaj oseb, kjer je slovenščina predvsem poklicni jezik in imajo zato zelo živahne stike s Koroško in s Slovenijo.

Pri jeziku v otroštvu ter sedaj v družini so si anketiranci in intervjuvanci precej podobni. Razlike med osebami iz slovenskih in iz mešanih družin so precej večje kot razlike med območji. Zato sklepamo, da imajo dejavniki znotraj družinskega kroga in v posameznikih (npr. različni psihološki motivi ipd.) precej večji pomen kot vplivi okolja. Opredelitev za pretežno ali izključno rabo slovenščine je torej v veliki, celo največji meri odvisna od posameznikov oziroma od družin. Zanimivo je, da so pri mešanih družinah že v otroštvu dosledno na vseh področjih vrednosti indeksa opazno nižje kot pri čistih slovenskih družinah v istem območju, kar navaja na misel, da je raba obeh jezikov ali celo prevlada nemščine pogosteje vplivala na izbiro nemškogovorečega zakonskega partnerja.

Pri jeziku v bližnjem socialnem okolju (s prijatelji, znanci, sosedi), kjer je do neke mere mogoča izbira pogovornih partnerjev in pri drugih ne, so razlike velike tako med slovenskimi in mešanimi družinami znotraj območij kot med območji. Vendar so slednje

nekoliko manjše, zato je mogoče ocenjevati, da je tudi pri stikih z bližnjim socialnim okoljem odločilnejšega pomena osebno prizadevanje in vpliv družine. Podobno je mogoče trditi tudi za rabo jezika pri različnih dejavnostih v prostem času ter v cerkvi, čeprav je pri tem vpliv okolja še zelo močan. Pri različnih oblikah oskrbe in predvsem na delovnem mestu ter na uradih so razlike med območji bistveno večje kot med slovenskimi in mešanimi družinami znotraj območij. Vpliv zunanjih - torej prostorskih dejavnikov je tukaj močnejši od notranjih.

Možnosti uporabe indeksa komunikacije pa so še širše. Z nadaljnjimi postopki ugotavljamo velikost ter statistično pomembnost razlik med posameznimi področji in posredno ugotavljamo pomen vplivov npr. družine ter okolja na rabo manjšinskega jezika. Če so razlike pri posameznih situacijah oziroma področjih večje znotraj območij kot med območji, potem so vplivi družine in bližnjega socialnega okolja verjetno pomembnejši od ostalih - zunanjih dejavnikov. Če pa so razlike večje med območji, je treba razloge zanje pripisati vplivom okolja. Pri manjšem številu je razlike mogoče preprosto odčitati in primerjati med seboj, pri večjem številu pa to dosežemo z izračunom standardnega odklona in / ali variance.

Uporabili bi lahko tudi koeficient korelacije ali celo multiplo korelacijo, če bi iskali vpliv vseh zunanjih dejavnikov skupaj. Žal pa tak izračun ne pojasnjuje vplivov posameznih dejavnikov iz okolja - to pa je pogosto ključno vprašanje, ki ga iščemo pri ugotavljanju jezikovne prakse in njene povezanosti z identiteto.

Pri različnih oblikah oskrbe in predvsem na delovnem mestu ter na uradih so razlike med območji bistveno večje kot med slovenskimi in mešanimi družinami znotraj območij. Zlasti na uradih so možnosti za rabo slovenščine z izjemo na občinskih uradih v izbranih občinah zelo skromne. Vpliv zunanjih - torej prostorskih dejavnikov je tukaj močnejši od notranjih.

Da bi ugotovili približni obseg vplivov družinskega jezika na rabo slovenščine izven ožjega družinskega kroga, izračunamo determinacijski koeficient (regresijo); ta pove, v kolikšni meri sta povezana jezik v družini in različne primerjane situacije izven družinskega kroga. Jezik v družini smo vzeli za konstanto in ostala področja za spremenljivke ter dobili naslednje rezultate:

Preglednica 2 Povezanost rabe jezika v družini z rabo jezika na različnih področjih izven družine

področje	determinacijski koeficient
v bližnjem socialnem okolju	0.7585
pri prostočasnih dejavnostih	0.7836
pri oskrbi	0.3103
na uradih pri delu	0.2051 0.2924
v cerkvi	0.6358

Zupančič, 1996, 266 po: anketa I, 1995, intervju, 1995, N=362)

Determinacijski koeficient je bil pri vseh primerjanih področjih pozitiven in statistično pomemben, kar pomeni, da večji rabi slovenščine v družini praviloma sledi tudi večja raba slovenščine na različnih področjih izven družine. Vendar je ta vpliv prevladujoč le na tistih področjih, kjer ima posameznik večje možnosti osebne izvire (kar smo določili tudi na osnovi primerjave in bi ugotovili tudi z izračunom variance). Vendar povezanosti rabe jezika v družini in na področjih, kjer je vpliv okolja zelo močan in očitno prevladujoč, ne kaže niti zanemariti niti podcenjevati; še vedno ostane eden od dejavnikov, ki lahko posredno vpliva tudi na rabo jezika na drugih področjih preko različnih osebnih motivov pretežno psihološke narave.

V. Uporabnost in nekateri problemi

Izračun indeksa komunikacije ima dovolj široko uporabno vrednost, da je postopek smiselno izvajati. Je preprost, jasen, enostaven za izračun in nadaljnjo uporabo, bodisi oblikovanje grafičnih upodobitev, bodisi nadaljnjo statistično obdelavo od variance in regresije do multiple korelacije na drugi strani. Ker so jezikovne situacije postavljene na enotno skalo, je mogoče z lahkoto primerjati različne skupine ali območja med seboj ter izvesti nadaljnje korake, kot je npr. tipizacije. Pomembna prednost metode je tudi v tem, da je v celoti prilagojena računalniški obdelavi.

Prikazane metode in postopki imajo dve šibki točki, ki izhajata iz narave pridobivanja podatkov. Najprej gre za precej zamudno terensko zbiranje podatkov, ki ga mora zelo skrbno izvajati izurjen raziskovalec. Druga šibka točka je subjektivnost pridobljenih podatkov. Vendar drugače skoraj ni mogoče. Vrh tega delamo na področju, ki je že po svoji naravi zelo variabilno. To še posebej velja za opredeljevanje obsega elementov manjšinske identitete ter za večplastnost identitete. Ker gre za občutljivo vprašanje, je usposobljenost in nastop terenskega raziskovalca, če se hoče izogniti tendencioznostim. Med slabe lastnosti sodi tudi dejstvo, da v vsakem primeru delamo na vzorcu in ne na celotni populaciji.

Na primeru Slovencev v Avstriji so se prikazane metode dobro obnesle. Nadaljnja verifikacija še na drugih območjih in drugih manjšinskih ali izseljenskih skupnostih bo prinesla nove rezultate. Zaenkrat velja, da je metoda vredna znanstvenega zanimanja in novih poskusov.

VI. Literatura

Grafenauer B., 1946, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Državna založba Slovenije, Ljubljana, str. 117- 247 (ur. Grafenauer B., Ude L., Veselko M.)

Grafenauer B., 1990, Proučevanje problematike posameznih manjšinskih skupnosti, Narodne manjšine, zbornik, SAZU, Ljubljana, str. 17-28 (ur. Vratuša A.)

Grafenauer B., 1993, Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje in njena današnja vprašanja, Zgodovinski časopis, 47-3, Ljubljana, str. 349-383

Južnič S., 1993, Identiteta, FDV, Ljubljana, 399 str.

Klemenčič V., 1960, Kritični pretres avstrijskega popisa 1951 z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem, Razprave in gradivo, 2, INV, Ljubljana, str. 101-182

Klemenčič V., 1976, Uradni avstrijski popisi prebivalstva po drugi svetovni vojni glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni jezik v luči zakona o popisu prebivalstva posebne vrste, Sodobna vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji / Suvremena pitanja slovenske i hrvatske manjine u Austriji. zbornik, Ljubljana str. 41-50

Klemenčič V., 1990, Metodologija uradnih popisov prebivalstva pripadnikov slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, Narodne manjšine, zbornik, SAZU, Ljubljana, str.31-45

Ruppert K., Schaffer F., Maier J., Paesler R., 1981, Socijalna geografija, šolska knjiga, Zagreb, 159 str. (prev. in ured. Crkvenčič)

Smith A.D., 1991, National Identity, Penguin Books, London - New York, 227 str.

Smith A. D., 1995, The Ethnic Origins of Nations, Blackwell Publishers Ltd., London

Zorn T., 1973, Nacistično ljudsko štetje leta 1939 na Koroškem, Zgodovinski časopis, 27, Ljubljana, str. 91-105

Zorn T., 1986, Ljudsko štetje z dne 7. marca 1923 na Koroškem, Kronika, 16, 2, Ljubljana, str. 121-123

Zupančič J., 1993, Socialgeographic Transformation and National Identity - the Case of the Slovene Minority in Carinthia (Austria), GeoJournal, 30.3, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht / Boston /London, str. 231-234

Zupančič J., 1996, Slovenci v Avstriji. Sodobni socialnogeografski procesi in ohranjanje identitete, disertacija, FF, Ljubljana

Zupančič J., 1997. Slovenci v Avstriji. številčnost in identiteta pripadnikov avtohtone manjšine, izseljencev in zdomcev, Koroški vestnik, 31, 1-2, Ljubljana, 17-43

Zupančič J., 1997. Slovenci v Avstriji število, način poselitve, struktura, identiteta, Geografski vestnik, 69, Ljubljana, 115-138

Summary

Identity is measurable. A contribution to the methodology of studies on ethnic identity

Today the concept of identity is amongst the most frequently used in social sciences, politics and public sphere. Identity is not just a declaration of ethnic adherence but the contents of ethnicity itself. The term includes different subjective and objective elements classified into five components: cultural-linguistic, historical (origin), spatial, socioeconomic and political. In members of majority nations all these components and elements of ethnic identity are fully developed; however, some of these elements are lacking in minorities, emigrants and migrant workers. The shortage of elements of identity within individual components indicates the progress of assimilation.

The official statistical data are quite useful for the estimation of spatial distribution, migration dynamics, demographic characteristics, economic power and socioeconomic features of minority and emigration communities. However, they are not sufficient for the research of ethnic identity. Here it is necessary to use local data, acquired through questionnaires and special kinds of interviews. The procedure of the ascertaining of ethnic identity is time-consuming but worth the effort; it provides the insight into the situation, revealing the kind and degree of assimilation processes taking place in minority communities.

Another characteristics of identity is its complexity. The so far made research projects laid stress on one individual identity only; identity was something one either accepted or rejected. Nowadays, several kinds of identity are pointed out by scholars, from human and sexual identities, which are identities in the broadest sense, to very narrow and specific identities. Ethnic studies only focus on those identities that refer to lasting forms of group integration, as well as to spatially conditioned identities. These are local, regional, state (national), ethnic, minority, etc. identities. In the process of socialization minority members are acquiring different elements of their own (minority, national, etc.) identity, as well as elements of local and majority population's identity. All the time they are in touch with the identity of majority population. Therefore, everyone is free to declare for a local, regional, ethnic, etc. identity, the result being a multilayered identity. Minority members have different reasons for opting for a certain identity than members of majority population. Thus, Slovenes of Carinthia declare themselves as Slovenians, Austrians, Carinthian Slovenes and Carinthians, to name just a few options.

Language is the most recognizable, symbolic, rich in contents and lasting element of ethnic identity. It is also the most important means of communication. The latter is an integrative function in the performance of individual's basic needs in society, integrating existence, work, education, nursing, leisure activities and physical exercise. Observation of language situations and especially studying of the use of minority language provides us with the insight into one of the most significant and vital elements of ethnic identity, also exposing the reasons for retention or changing of an identity. Instead of time-consuming descriptive methods which do not allow for a comparison of different ethnic communities, we invented a new method, called the communication circle method, its basis being a calculation of the index of communication, which shows the extent of minority language use in a given situation or community. The index is simple, understandable, clear, easy to calculate with the help of a computer. Shown in values ranging from 0 to 1, it is easy to compare (mutual comparison of different groups) and suitable for further statistical processing, like correlations, regressions, etc. If presented in graphic form, we get a very clear and useful picture – communication circle. The weak side of this method are entry data, acquired through field work. The processing of these data is demanding, time-consuming, expensive and limited as regards population.